

Oponentský posudek disertační práce

Disertační práce na téma: Reflexe pohanství u Minucia Felixe a jeho předchůdců

Autorka: ThDr. Ladislava Říhová, Ph.D.

Studijní program: Teologie

Studijní obor: Biblická teologie – Nový zákon

Práce byla předložena na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v r. 2021.

Jako hlavní téma disertační práce si Ladislava Říhová zvolila analýzu teologického obzoru křesťanského apologety Marka Minucia Felixe na základě jeho jediného díla, dialogu *Octavius*, které bylo omylem připojeno jako osmá kapitola k rukopisu jiného latinského apologety Arnobia *Adversus nationes*. Navazuje přitom na výsledky své disertační práce *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*, která byla r. 2016 obhájena na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy a zpětně uznána též jako práce rigorózní. Nyní předložená práce do šíře a hloubky rozpracovává téma v první disertaci jen stručně načrtnuté – dialog *Octavius* Minucia Felixe, jehož nový komentovaný překlad včetně latinského originálu přináší na str. 63-133.

Práce obsahuje kromě úvodu a závěru devět samostatných kapitol:

1. Marcus Minucius Felix – první z latinských apologetů (str. 12-21)
2. Specifika apologetické literatury a neobvyklá Minuciova pozice (22-33)
3. Octavius: První latinsky psaná apologie křesťanství? (34-45)
4. Literární struktura spisu: Proč dialog? (46-54)
5. Text a překlad (55-133)
6. Pohanské okolí Minuciovo – Quis veram religionem habet? (134-143)
7. Minucius Felix, Bible a judaismus (144-151)
8. Minuciova teologie (152-168)
9. Filosofické křesťanství nebo křesťanská filosofie (str. 169-173)

Jak autorka přiznává v úvodu, existuje jistá diskrepance mezi názvem práce (tj. „Reflexe pohanství u Minucia Felixe a jeho předchůdců“) a jejím faktickým zaměřením. Zdůvodňuje to tím, že „tematika vztahu Minucia k řeckým předchůdcům je v rámci práce pojednána pouze tam, kde je relevantní pro další zkoumání“, a že analýza vzájemných vztahů mezi řeckými autory a Minuciem by nepřinesla přesvědčivé závěry především s ohledem na nejasnost pramenů, z nichž vycházel. V kap. 2.1.3 (str. 28) s odkazem na článek Georga Loescheho *Minucius Felix' Verhältnis zu Athenagoras* (datum vydání není uvedeno) letmo zmiňuje tezi o přímé závislosti Minucia na díle řeckého apologety Athénagory, která je dnes považována za příliš radikální, neboť literární závislost nelze prokázat. Athénagorovo a Tatianovo dílo mi přitom z existujících apologetických spisů připadá zaměřením *Octaviovi* nejbližší vzhledem k obsáhlé kritice „pohanského“ kultu a blízkosti filosofických pozic. Zmínit výdobytky předchozího bádání by bylo záslužné zmínit navzdory tomu, že se o literární závislost jednat nemusí.

Podnětná je obecnější úvaha o pramenech, které latinští apologeti měli k dispozici: nemuselo se nutně jednat o nějakou latinskou „pra-“ nebo „pre-apologii“, ale například o soubor testimonií užívaných v dialogu s nekřesťany.

Autorka se obsáhleji nevěnuje definici „pohanství“, jež zaznívá v názvu práce a kterému je věnována kap. 6 o rozsahu necelých deseti stran. Otevřít toto téma by bylo záslužné, protože pojem „pohanství“, vycházející z lat. *paganus* a odpovídající německému „Heidentum“ či anglickému *paganism*, má (jak sama autorka upozorňuje v pozn. 14 na str. 13) pejorativní nádech a novější studie z oblasti dějin pozdní antiky i církevních dějin téma traktují s větší citlivostí. V současné době se termín „pohanství“ objevuje spíše v souvislosti s novými náboženskými směry a tzv. „novopohanstvím“. Rovněž náboženská identita křesťanů žijících v řecké a římské společnosti bývá v posledních desetiletích pojednávána neutrálnějšími pojmy a s vědomím, že existovaly různé přechodové formy.

Hodnocení formální stránky disertační práce

Po formální stránce disertační práce splňuje všechny hlavní požadavky kladené na tento typ prací: přehledné členění do číslovaných kapitol a podkapitol; dvojjazyčný pasus, v němž autorka předkládá latinský text a vlastní český překlad *Octavia*, je vysazen ve dvou paralelních sloupcích. V úvodu práce se nachází prohlášení o autorství a české a anglické resumé, obsah a seznam použitých zkratk. Závěr je doplněn přehledně členěným seznamem literatury a přílohou zachycující obsahové členění dialogu *Octavius*.

Práce s prameny i sekundární literaturou, množství a výběr relevantní odborné literatury, jakožto i celkové provedení a jazyková úroveň textu jsou v souladu s nároky a požadavky, které jsou na tento druh kvalifikačních prací kladeny a jejichž zvládnutí je od kandidátů doktorského studia vyžadováno.

Při čtení jsem nicméně narazila na řadu drobných chyb, většinou překlepů (zaznamenala jsem je v rukopise práce), a obsahové nepřesnosti a nejednotnosti, namátkou:

- str. 10: rukopis Arnobiova *Adversus haereses* – správně *Adversus nationes*
- str. 10: Tertullianem x jinde všude Tertulliánem (přepis řeckých a latinských jmen by zasloužil sjednocení, pokud chceme zachovávat délky, pak Athénagoras, nikoli Athenagoras, chybné je psaní jména řeckého apologety Aristida na str. 28, správně „Aristeidés“)
- str. 11: „pravdivostní nárok křesťanství“ – lépe „nárok křesťanství na pravdu“
- str. 12, pozn. 9: „Otázka po dataci ... i po době vzniku“ – lépe „Otázka datace i doby vzniku“
- str. 19: „výkon kultu“ – lépe „vykonávání / provádění kultu“
- str. 21: „Křesťanští apologeti nevyslovují k existenci pohanských bohů jasné ‚ne‘“ – to se mi zdá jako příliš odvážná formulace
- str. 30, pozn. 84: „pozice Celsova“ – lépe „Kelsova“
- str. 39 – Josephus Flavius je zde omylem zařazen mezi latinské autory
- str. 100 – v překladu kap. XXIII vypadl překlad výrazů *carminibus a bello Troico*

Z tohoto náhodného výběru vyplývá, že práce by si zasloužila pečlivější jazykovou korekturu i formulační dočištění, zejména když autora traktuje názory zahraničních badatelů.

Z Minuciova textu i ze sekundární literatury autorka zpravidla cituje v originále a i na díla latinských autorů do češtiny přeložená odkazuje v latinském znění (včetně Ciceronova *O přirozenosti bohů*, jímž se měl Minucius především inspirovat a jehož český překlad rovněž chybí v seznamu literatury). Nesjednocené je užívání kurzivy v názvech a zkratkách děl, citace z latinských a řeckých textů jsou stejně jako jiné citace uvedeny v kurzivě a uvozovkách, zavedený úzus je oproti tomu citovat latinu v kurzivě bez uvozovek a řečtinu v alfabětě bez kurzivy a uvozovek. Tyto výhrady formálního charakteru však nemají zásadní vliv na celkovou kvalitu práce, která je nesporná.

Co se týče nového překladu, je nanejvýš vítaný, jakkoliv autorka blíže nespecifikuje, co ji vedlo k nutnosti předložit vlastní překlad – starší překlad Františka Stiebitze je dle jejích slov „excelentní“ (str. 10). V poznámkách k překladu se vůči němu nevymezuje ani Stiebitzova překladatelská řešení nezmiňuje jako alternativu. Jako argument pro nový překlad uvádí skutečnost, že „Stiebitzův překlad ... obsahuje pouze stručný komentář reflektující starší německé badatele“ (str. 11). Pro případnou publikaci by bylo dobré připojit poznámku, kde se ke kvalitě a mezím Stiebitzovu překladu vyjádří a uvede vlastní překladatelská řešení, v nichž se od něj odchyluje.

Překvapivě stručný je soupis pramenné literatury, kde chybějí nové české překlady apologetů z posledních let, zejm. Tatianova *Promluva k Řekům* v překladu a s komentářem Pavla Dudka (Praha: Oikoymenh 2016) či Athénagorova *Přímluva za křesťany*, kterou do češtiny převedla a obsáhlým úvodem a poznámkami doplnila Monika Recinová (Červený Kostelec: Pavel Mervart 2019), nemluvě o dříve vydaném díle Josepha Flavia *O starobylosti Židů*. Autorka se zjevně opírala především o sekundární „minuciovskou“ literaturu, jejíž soupis je reprezentativní a neopomíjí, nakolik jsem schopna posoudit, žádné důležité autory.

Hodnocení obsahové stránky disertační práce

Po obsahové stránce pokrývá práce celou škálu témat, které lze na základě dialogu *Octavius* otevřít. Z hlediska lepšího využití sekundární literatury by si zasloužila větší pozornost kap. 2 „Specifika apologetické literatury a neobvyklá Minuciova pozice“, protože celá badatelská diskuse se opírá o dlouhé dějiny bádání, které není snadné shrnout. Autorka pojednala téma v dosti velké zkratce a s neurčitým vyzněním, které zpochybňuje existenci žánrů apologetiky (několikrát je určitý autor označen jako apologeta *sui generis* a dojde i na neurčitá tvrzení, např. „Ne každá apologie je nutně zástupce žánru apologie“ na str. 22). To je dle mého soudu do jisté míry na škodu vyznění celé práce, přitom srovnání s dílem řeckých apologetů Tatiana či Athénagory by mohlo otevřít zajímavé perspektivy a přispět k interpretaci Minuciova *Octavia*. Důkladně „ozdrojovaná“ je oproti tomu kap. 3 o pramenech, z nichž Minucius mohl ve své apologii čerpat.

V našem kontextu je přínosná a zajímavá zejména charakteristika autorovy teologicko-filosofické pozice ve druhé části práce, následující za překladem textu. Autorka rozebírá řadu motivů, se kterými se při čtení dialogu setkáme, z promluvy Caecilia i jeho oponenta se

dozvídáme řadu detailů o soudobé římské religiozitě a filosofických názorech, jakož i postavení křesťanství ve vztahu k tradičním kultům. Navzdory tomu, že „věroučným prvkům křesťanské nauky se autor zcela záměrně vyhýbá“ (str. 18), nám faktograficky bohatý text *Octaviana*, stylizovaný jako dialog, pomáhá doplnit a prohloubit naše znalosti o době, z níž nemáme tolik písemných pramenů, a díky vysoké jazykové a stylistické úrovni je i zážitkem čtenářským. Minucia řadí mezi vzdělané apologety, kteří jako nástroj k přesvědčení o pravdách křesťanství používají filosofii, resp. prezentují křesťanství jako pravou filosofii, která však není jen naukou, ale též způsobem života, jak toho můžeme být svědky již u řeckých apologetů.

Celkové hodnocení

Na základě výše uvedeného konstatuji, že disertační práce PhDr. Ladislavy Říhové, Th.D., odpovídá kritériím, která se vztahují na tento typ kvalifikační práce a jsou předpokladem pro její obhájení v rámci státní doktorské zkoušky. Kandidátka prokázala schopnost samostatné, metodicky relevantní vědecké práce za použití primární a sekundární literatury, včetně odborné argumentace ve prospěch nových přístupů a interpretací. Svou disertací tak relevantním a argumentačně přesvědčivým způsobem přispěla do současné odborné diskuse o apologetickém spise *Octavius* z pera latinského autora Minucia Felixe. Vzhledem k uvedenému doporučuji disertační práci ThDr. Ladislavy Říhové, Ph.D., k obhajobě.

Otázka

Otázkou, která se nabízí, je, zda lze práci, jež souvisí s biblistickými tématy jen velmi volně, obhájit na katedře biblické teologie. Práce sice obsahuje kapitoly věnované vztahu Minucia Felixe k Bibli a k Židům, poměrně stručné a povšechné hodnocení starých latinských překladů Bible i krátkou kapitolu o novozákonních citacích u Minucia, ale s tím výsledkem, že o nich vlastně nic nevíme. V kap. 7.4.2 autorka zmiňuje badatele (Thiede, Parkerová), kteří se zabývali novozákonními aluzemi v *Octaviu*, konkrétní příklady ale necituje.

V Praze dne 12. prosince 2021

Mgr. Radka Fialová, Ph.D.
Kabinet pro klasická studia AV ČR